

Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind 89 tillæg (1951) Axel Nielsen til minde

Nutidssamhällets tillkomst Kvantitativt studerad

Av Eli F. Heckscher

Foljande sidor utgör förstå ansatsen till ett arbete som ej är mer än nått och jämnt påbörjat och vårs fortsättning ännu endast är planerad. Det åsyftar att vara en utgångspunkt för framställningen av den ekonomiska historien från tidpunkten efter Napoleonskrigens 1815 fram till nutiden, med tyngdpunkten på tiden före det förstå världskrigets utbrott 1914. Problemställningen kan uttryckas så: hur har ett ekonomiskt samfund med den prägel som utmärkte äldre tider och som i huvudsak var oförändrad ännu 1815 på ett kort århundrade kunnat förvandlas till förkrigstidens moderna samhälle? Den omvälvning som låg i detta förlopp utgjorde av det mest djupgående som Västerlandets hela historia haft att uppvisa; det är ovisst, om vår kulturkrets' förändringar har företett ett förlopp som i lika hög grad har revolutionerat människornas villkor. Efter mitt förstånd bör studiet av särskilda näringar liksom av begränsade händelser eller kortare tidrymder under det nittonde århundradet främst ses ur denna synvinkel, ses som bidrag till denna problemställning. Också av äldre tider bör i ganska hög grad orienteras med hänsyn till denna, de bör uppfattas som förberedelse eller motsats det angivna förloppet.

Det är givet, att ett nära nog obegränsat antal skilda synpunkter kan på något till den grad omvälvande. Många av dessa synpunkter är dessutom komplementära, så att de andra kan vara riktiga. Men man kan ej slå sig till ro med ett sådant resultat. Det av största vikt att ej bli stående vid slutsatsen att det ena och andra har inverkat; man måste söka sig fram till svar

på frågan om de olika momentens andel i resultatet. En sådan uppgift är under andra förhållanden mycket svar och ofta oöslig; men den erbjuder likväl större möjligheter till lösning när man har siffermässigt material att rora sig med än när det ej är möjligt att komma till mer än allmänna, icke preciserade omdomen. Svaret blir därför i stor utsträckning bestämt av tillgången på statistiskt material, vilket naturligtvis begränsar undersökningens utförbarhet och medför risken att de statistiskt mätbara faktorerna överskattas sin inverkan på det hela. Detta måste beaktas vid slutsatser ur undersökningen, men det hör till samhällsforskningens ofrånkomliga och bör ej få stå i vägen för dess fortgång.

Den nu antydda problemställningen synes få särskild vikt i betraktande den »revolution« i den ekonomiska teoriens behandling på en mängd håll världen över har ställts i samband med John Maynard Keynes' General Theory av år 1936. Det hållbara ohållbara i den nya konstruktionen, uppfattad enbart som ett sammanhängande teoretiskt system, är ej vad det därvid galler. Keynes var själv i sin bok ytterst ivrig att framställa teorien den enda rätta tolkningen av en faktisk, yttre verklighet, all sedan historiens gryning. Redan valet av titel på boken: General Theory var uttryck därför, och det kom dessutom fram i särskilda vändningar, t. ex. denna (sid. 347 f.):

It is impossible to study the notions to which the mercantilists were led by their

Side 66

actual experiences without perceiving that there has been a chronic tendency throughout human history [sic] for the propensity to save to be stronger than the inducement to invest. The weakness of the inducement to invest has been at all times the key to the [sic] economic problem.

Hur just merkantilisternas yttranden skulle kunna uppfattas som bevis för en tendens som sträckte sig över årtusenden måste förbli en hemlighet som Keynes tog med sig i sin beklagligt tidiga grav; men det skall här alldeles lånas åt sidan. Det avgörande är nu, att Keynes ansåg sig kunna fastställa en i den yttre verkligheten universell, annat dominerande tendens, d. v. s. ville finna en formel för hela det faktiska, historiska förloppet. I betraktande

av den nästan enastående roll som hans teori har fått både för teoretikernas föreställningar och för den ekonomiska politiken jorden runt, förefaller det som en viktig uppgift för den ekonomiskaforskningen komma fram till hållbara resultat i fråga om en verklighet som han endast har presumerat. Visserligen är det uteslutet, att Keynes' psykologiska förhållande i någon högre grad skulle kunna vara sig verifieras eller vederläggas. Men om man genom empiriskt studium kunde komma några bland de viktigaste bestämmande faktorerna på spåren, så skulle därifrån komma att ligga också en prövning av riktigheten eller oriktigheten av tolkning av verkligheten.

A priori bör man alltså varken acceptera eller avvisa Keynes' tolkningsförsök, och här skall det endast uppfattas som en av de många utgångspunkter för verklighetsstudiet man måste operera med för att kunna ställa de rätta frågorna på materialet. Också om man skulle komma fram till helt andra slutsatser än Keynes gör i sin världsberömda bok, skulle det för övrigt visa sig, att man eventuellt kunde återropa hans egna uttalanden som uttryck för verkligheten, och närmast verkligheten just under det nittonde århundradet, d. v. s. som de bestämmande faktorerna vid tillkomsten det moderna ekonomiska samhället. Det förefaller uppenbart, Keynes själv, med den förmåga att ställa sig kritisk till sina egna äldre resultat som utgjorde en av hans mest ovarderliga före sin död kände behov av att varna sina mer okritiska beundrare mot åtskilliga av deras slutsatser ur hans lära, fastän lärjungarna ej har varit mycket villiga att ta hänsyn till varningarna eller ens att ge dem större spridning. I en posthum artikel om den amerikanska betalningsbalansen som föreligger i juni-häftet av *Economic Journal* - Keynes dog i april samma år - skrev han sålunda bland annat (sid. 185):

I find myself moved, not for the first time, to remind contemporary economists that the classical teaching embodied some permanent truths of great significance, which we are liable to-day to overlook because we associate them with other doctrines which we cannot accept without much qualification. There are in these matters deep undercurrents at work, natural forces, one can call them, or even

the invisible hand, which are operating towards equilibrium. If it were not so, we could not have gone on even so well as we have for many decades past.

På följande sida i uppsatsen talar Keynes om "how much modernism gone wrong and turned sour and silly, is circulating in our system". Naturligtvis är det lika litet meningen att på förhållande derma uppfattning som att stöja sig på den han tidigare gav uttryck åt.

Kanske låter det föregående alltför anspråksfullt i förhållande till ej blott de följande par sidorna utan också till den undersökning sedan skall komma till stand. Det är ej stor förhoppning att någon stor del av vad man vill yta_{veta} också skall kunna fastställas; också några fragment skulle vara av värde. Någon undersökning av hela det internationella förloppet skall jag ej ens försöka, icke blott därför att det statistiska materialet förmodligen otillräckligt för ändamålet

Side 67

Side 68

utan också därför att min avsikt består i att lägga grund till ett översiktligt avslutningsband mitt arbete Sveriges ekonomiska historia från Gustav Jag vågar hoppas, att en sådan undersökning för Sverige delvis skall bli av intresse också för de övriga nordiska länderna, därför att deras karaktär har paralleler till den svenska; men i några hänseenden är dock olikheterna av stor vikt, särskilt genom det svenska förloppets samband med järn- och trävaruindustriernas. Också det internationella förloppet skall naturligtvis föremål för uppmärksamhet, så långt material finns för en bedomning och så långt det återverkade på det svenska eller erbjuder paralleler till detta, de två senare synpunkterna särskilt. Det hela är emellertid endast ett försök.

Försökets utgångspunkt skall bli en bearbetning av alla något så när långa serier av statistiskt material. På den vägen bör man i åtskilliga fall kunna få en måtare på den kvantitativa tillväxt som den moderna hushållningen representerar i förhållande dels till det nittonde århundradets början, dels också till det föregående århundradet, som har haft tillfälle att studera ingående under en följd av år och som, även det, har ett rikt statistiskt material för Sverige att lägga till grund. Sedan det kvantitativa totalförloppet

på den vägen har studerats, kommer den viktigare uppgiften att söka de bestämmande faktorerna.

Side 69

För detta ändamål skall materialet först sonderläggas efter kortare som måste väljas så att deras inbördes - huvudsakligen kvantitativa - olikheter kan komma fram. Dessa delperioder bearbetas på två vägar. Den ena består i att fastställa tillväxt (eller tillbakagång) procentuellt och att jämföra delperioderna detta hänseende; man bör på den vägen kunna bestämma, förändringarna har varit starkast och svagast. Sådana jämförelser måste verkställas enligt formeln för sammansatt ränta, eftersom perioderna har olika längd emellan. Emellertid blir medeltal alltid lätt missvisande, i detta fall särskilt därför att valet av delperioderna själva ej kan hållas alldeles fritt från subjektivitet. Nu antydda metoden bör därför få vid sin sida en annan, som ej lider av samma fel, nämligen grafisk behandling av materialet. Diagram bör göra det lätt både att se växlingar förloppets hastighet under olika delperioder och att följa förloppet kontinuerligt, utan hänsyn till periodindelningen, d. v. s. också inom de perioder man har valt. Allt detta är avsett för att - om uttrycket må tillåtas - ringa in de medverkande faktorerna, så att man kan se vid vilka tidpunkter förändringarna har varit viktigast; man kan också kalla det en kartläggning av fallet. Sedan detta har skett, kommer den egentliga historiska undersökningen, studiet av de källor man kan finna för konkret studium av nya faktorer tillkomst, och försvagning eller eliminering av gamla element. De flesta historiker skulle förmodligen gå direkt på denna senare uppgift, men jag skulle tro, att man i så fall både riskerar att förbise avgörande moment och att lätt falla offer för förutfattade om betydelsen av det ena och det andra. Emellertid blott erfarenheten visa, om den ena eller andra vägen är den bättre; och som redan har antytts, är jag fullt medveten om att försöket enligt de nu angivna linjerna kan misslyckas.

En svaghet ligger naturligtvis alltid i det statistiska materialets många felaktigheter, och det kan ej vara tvivel om att många i övrigt lovande forskningslinjer av den anledningen måste överges. Men grafiska behandlingen ger i detta hänseende vissa

korrektiv. En av dess största fördelar är ju att tillåta jämförelser mellan förlopp i fråga om emellan inkommensurabla storheter; framför allt gäller det logaritmiska kurvor. Genom sådana jämförelser bör i lyckliga fall ganska säkert kunna fastställas, om den ena eller andra serien måste vara felaktig, på grund av det kända faktum, att det är såvart att ljuga konsekvent. I andra fall lyckas metoden förmodligen icke; men man får göra så gott man kan.

Side 70

Det förefaller mig som om de nu skisserade metoderna för det här avsedda

ändamålet skulle vara bättre än användning av sammansatta som ofta spelar en stor roll inom konjunkturforskningen, tal som utgör en sammanvägning av t. ex. priser, guldproduktion, aktiekurser och arbetslöshet. När det gäller finna inverkan av olika faktorer, är det sonderdelning och ej integrering av materialet som främst bör komma i fråga. Man kan därvid i vissa fall komma långt. Studerar man exempelvis förloppet en viss industri, bör visserligen dess allmänna produktionsutveckling vad som först demonstreras; men om det är möjligt, bör man därnäst söka följa förloppet i fråga om dess olika processer, t. ex. inom järnindustrien den gamla välljärnsprocessen och de nya gotjärnsprocesserna, liksom av dessa senare separat bessemerprocessen och martinprocessen. Först därigenom blir det möjligt att fastställa det inflytande som tillkomsten av de nya metoderna utövat. Den överblickliga överblicken av förloppet som helhet, av de olika faktorernas samspel, bör enligt min mening främst vinnas genom att man lägger in kurvor för olika faktorer på samma diagram; som helhet ger diagrammet då en totalbild, samtidigt med att ingredienserna framträder var för sig. Man undgår den oroväckande godtycklighet som svårigen kan undgås när företeelser av den mest disparata beskaffenhet representeras av gemensamma tal. Därmed skall ej vara sagt, att den senare metoden skulle kunna undvikas ens för mina ändamål, alldeles oavsett dess betydelse inom konjunkturforskningen.

Det följande är nu endast ett preliminärt försök att visa, hur de tillämpade metoderna kan tänkas komma till användning.

Därvid får man en lämplig bakgrund i penningväsende och prisutveckling. Icke

utveckling. Ickeminst den vikt Keynes tillmäter försörjning med
kopkraft och betalningsmedel gör det onskvärt att börja med dessa
faktorer.

Side 71

Den internationella prisutvecklingen efter Napoleonstiden företrädes bäst av Sauerbecks index, som börjar just vid den avsedda tidpunkten och sedan har fullföljts fram till nutiden; mig veterligen finns det ingen annan prisindex med internationell räckvidd som tillgodoser en sådan uppgift. Det starka inflytande som de engelska importvarorna utövar på hans resultat ger denna index också större allmän giltighet än en index med huvudvikten på rent engelska varor skulle äga. För Sveriges del finns ingen likvärdig motsvarighet därtill, men den historiska prisindex vi har, Karl Åmarms till nutiden fullföljda, går å andra sidan långt tillbaka tiden, ända till 1732. Dess största svaghet, särskilt ur den avsedda synpunkten, är att den endast innefattar rent svenska varor och har sin tyngdpunkt på jordbruksprodukterna. Men de experiment jag har gjort med andra möjliga prisindexberäkningar för det adertonde århundradet har tydligt visat överlägsenheten av Åmarms index, så att man åtminstone ej utan modosamma, ännu icke verkställda undersökningar kan komma fram till något bättre.

Av övriga ingredienser i det åsyftade förloppet är guld- och silverproduktionens storlek före 1850 eller 1860 icke mig veterligen annat än i tio- eller femårsmedeltal; men också de kan visa den allmänna trenden. Sedelcirkulationen är för Sveriges del känd nästan så länge den har existerat, närmare bestämt sedan 1701. I det hela står alltså material till förfogande, och för övrigt rör man sig ju här på känd mark, också om man ofta moter missuppfattningar det faktiska förloppets karaktär. I detta sammanhang jag inskränka mig till de stora utvecklingslinjerna och lämna detaljerna å sido.

Prisutvecklingen bildar den bästa utgångspunkten, och jag skall först följa förloppet fram till det första världskrigets utbrott med ledning av Sauerbecks index. I stort sett visar denna index en stark nedgång från Napoleonstidens mycket höga nivå ända till åren närmast före halvsekelstiftet, sålunda under en trettiårsperiod. Också om man lämnar å sido de mycket höga talen omedelbart

efter Napoleons fall och tar år 1820 till utgångspunkt, så får man en nedgång fram till 1849 med en tredjedel. Det forekom några starkt markerade undantag från denna tendens, dels 1822-1825 dels 1835-1840, delvis i samband med konjunkturväxlingar; men de hindrade ej att den genomgående tendensen var starkt sjunkande.

Från och med 1850 vände emellertid resultatet abrupt, samtidigt med de kaliforniska och australiska guldupptäckterna - jag yttrar mig ej nu om orsakssammanhanget - så att det foregående långa prisfallet nästan fullständigt kompensterades under den korta tiden av åtta år, fortfarande enligt Sauerbecks siffror. Denna haftiga prisstegring foljdes emellertid av den enda tidrymd under hela århundradet då ingen pristendens forelåg vare sig uppåt eller nedåt, trots haftiga fluktuationer mellan de särskilda åren. Under sexton år, mellan de två krisåren 1857 och 1873, hade man alltså genomsnittlig prisstabilitet. Men sedan satte en lang period av fallande in, och nedgangen var nu stark. Det var tiden for »depression of trade and industry«, då foreställningen om dess orsaker gav upphov till skärpta krav på bimetallism, trots att de lander som redan hade detta myntsystem nästan alia satte det ur funktion eller direkt gick over till guldmynntfot. Prisfallet slutade först med år 1896, och det hade då inneburit nedgång med ej mindre an 45 procent från toppåret 1873; 1896 års siffra är den lägsta Sauerbeck registrerar. Sedan inledde de nya guldfyndigheterna, alk i Transvaal, en ny prisstegring, som overgick i det forstå världskrigets haftiga inflation.

Om man nu vill foreställa sig, såsom nog utgor den vanliga uppfattningen, att prisstegring utgor en pådrivande och allmäntprisfall återhållande tendens, så visar det foregående, att man först efter 1850 skulle ha haft att vänta en stark expansion av Våsterlandets näringsliv, ty först då inträdde ju prisstegring. Den andra expansionsperioden skulle i enlighet därmed ha drojt ånda till det nittonde århundradets slut och borjan av det nya århundradet. Under de hundra åren mellan Napoleonskrigets slut och det forstå världskrigets borjan skulle det ej ha varit mer an omkring tjugofem, nämligen 1850-1857 och 1896-1914, då en stark expansion hade varit att vänta. Frånvaro av inverkan från

prissystemets växlingar forelåg ju endast under sexton år, 1857-1873.

Emellertid visar detta ingenting om den totala verkan av de två motsatta tendenserna, och for att få ett svar på den frågan måste man gå till de absoluta indextalen. Sauerbecks siffror har foljande karaktär. Från en nivå av 112 år 1820 -år 1818 stod nivån så hogt som 142 - sjonk siffran till 74 år 1849 men steg sedan till 105 år 1857; år 1873 hade 1820 års siffra nastan kommit tillbaka. Så langt hade alltså prisstegring och prisfall hållit varandra stangen, i den mån Sauerbecks siffror kan anses tillforlitliga. Men därpå folj de det långa prisfallet, som bragte ned siffran ånda till 61 år 1896. Den därpå foljande prisstegringen fore det forstå världskriget ej på langt när i stand att kompensera det foregående prisfallet, utan siffran for såväl 1913 som 1914 var endast 85. Om talen är jämförbara, skulle det alltså under in emot ett århundrade ha forelegat en prissänkning med i det närmaste en fjärdedel. Detta hor till de fakta i det nittonde århundradets ekonomiska historia som ofta forbises.

Det svenska prisforloppet, mått med Åmarks index, visar mycket starkare an den engelska eller internationella, fortfarande om tiden fram till 1914. Medan Sauerbecks index, som nyss sades, rent av visar nedgång mellan 1820 och 1914, foreliggerenligt index en uppgång mellan samma år med drygt half ten (resp. -f-24 och +53 procent). Delvis sammanhanger detta med jordbruksprodukternas overvikt i den svenska index, men skillnaden forefaller vara alltför stor for att kunna forklaras enbart därmed. Annu mer sannolik blir tillvaron av saklig olikhet når forloppet studeras mer i detalj. Särskilt starkt var olikheten under tiden fore halvsekelskiftet, ty ett prisfall for England på en tredjedel svarade då

for Sveriges del rent av en uppgång, med nära en femtedel. Den foljande prisstegringen fram till 1857 var ungefär lika stark i begge länderna, fastän den for Sveriges del bor jade redan efter 1848, mot 1849 i fråga om England; också prisnivåns därpå foljandejämnhet tiden fram till 1873 var nastan den samma for begge länderna, endast något starkare markerad i fråga om Sverige.Från

rige.Från och med detta år, 1873, gick ju Norden over till guldmyntfot, och var sedan mindre anledning att vända olikheter mellan de två länderna än forut, fastän prisfallet i verkligheten var något starkare for Englands del, nämligen 45 procent, mot 37 procent for På detta sätt uppstod det resultat fram till 1914 som nyss har angivits.

Side 74

Forloppet efter 1914 är så pass starkt i åligning minne ånnu, att det ej behover behandlas utforligt. Det forstå världskrigets inflation var mycket håftig overallt, men den var betydligt starkare i Sverige i England, och så till vida forfor proportionen från forkrigstiden två länderna emellan tämligen oförändrad, trots forsøket oss att mota prisstegringen genom guldsparning, utan någon motsvarighet därtill i England. Det prisfall som sedan efter några års avbrott satte in var, räknat från pristoppen 1920, håftigare något foregående under hela den långa tiden sedan Napoleonskrigen. Englands del innebar det nämligen en nedgang 66 $\frac{1}{2}$ procent - i sig själv en nära nog otrolig siffra, visserligen också påverkad av råvaruprisernas overvikt i Sauerbecks Icke desto mindre visar Åmarks index for Sverige ett ånnu något starkare fall, nämligen med 70 $\frac{1}{2}$ procent. Så till vida holl sig relationen mellan forloppen i de två länderna fortfarande Alen därefter vände sig tendensen, ty prisstegringen det andra världskriget var mycket starkare i England än i Sverige, och ånnu starkare markerad var skillnaden i denna nya riktning därefter, ty mot nastan oförändrade indextal for Sverige fram till 1947 svarade en ny håftig engelsk prisstegring.

De faktorer som i sin ordning kan tänkas ha varit bestämmande for prisforloppet kan tydligen också i många fall ha haft mojlighet direkt påverka den allmänna ekonomiska utvecklingen. Här skall jag emellertid inskränka mig till att i storsta korthet fol ja det faktiska forloppet på betalningsmedlens område.

Det stora internationella prisfallet 1816-1849 gick ej tillsammans med absolut nedgang i guld- och silverproduktionen utan tvärtom, fastän produktionen av ådla metaller var en obetydlig het av vad den senare skulle bli. En mycket stark nedgang särskilt for guld

forelåg visserligen fram till 1811/20, men därefter var produktionen stigande begge metallerna. Det är givet, att detta ej behover ha uteslutit en forsojning med betalningsmedel som steg svagare an omsättningen. Det foljande forloppet for produktionen av ådla metaller är alltför val kant for att behova mer an antydas.

Side 75

Guldproduktionen fick sin forstå starka tillväxt under 1850-talet, så att beloppet nästan fyrdubblades mellan 1841/50 och 1851/60. Men sedan kunde produktionen ej ens hållas uppe på denna nya nivå och an mindre stiga i förhållande till den allmänna ekonomiska guldproduktionen 1881/85 var endast 80 procent av 1850-talets. Detta nya tillstånd gick tillsammans med det långvariga fortfarande utan att jag nu vill yttra mig om orsakssammanhanget, som ju var mycket omstritt. Sedan vände strömmen på nytt, an en gang samtidigt med prisforloppet. For tiden under och efter det forstå världskriget erbjuder guldproduktionens mindre intresse, också om det åven då kan ha inverkat.

Silverproduktionen foretredde efter Napoleonstiden i bor jan svagare jämnare tillväxt än fallet var med guldproduktionen, men ökningen fortsattes under guldproduktionens stagnationstid och blev sedan langt starkare än for den andra

metallen. Trots tillvaron av silvermyntfot i Norden före 1873 är det svårt att finna något starkare samband mellan silverproduktionens förlopp och prisutvecklingen hos oss; och efter 1873 var något sådant samband ej ens att vänta.

Som sista ledet i detta komplex skall den svenska sedelcirkulationens förlopp här liksom på alla andra berörda punkter ha siffrorna lagts in på logaritmiska diagram, fastän deras storlek har hindrat en reproduktion i denna korta uppsats. Efter Napoleonstidens slut cirkulationen till 1824 men stod sedan absolut stilla tio år, fram till 1834, då Sverige återgick till effektiv silvermyntfot, omkring ett årtionde före Norge och Danmark. Det klagades mycket över centralbankens restriktiva länepolitik, då skyddet för den långt om länge återvunna pariteten sattes framförallt och i överensstämmelse därmed inträdde också en mycket stark nedgång i sedelcirkulationen mellan 1837 och 1844.

Men i det stora hela följde cirkulationen konjunkturerna, med toppar 1837, 1847 och 1857 -> d. v. s. under de internationella krisåren. Sedan en ganska jämn nedgång till 1867, följde av en mycket stark motsatt tendens fram till 1872. Eftersom också priserna påverkades av konjunkturerna, rådde det en viss överensstämmelse mellan och sedelcirkulation, fastän prisändringarna vanligen svagare än den senares fluktuationer. Från 1880 började sedelcirkulationen sedan gå starkt i höjden och fortsatte att göra det i ständigt brantare kurvor; särskilt vid åren 1892 och 1900 vände (de logaritmiska) kurvorna allt mer varaktigt uppåt, uttryck för en stigande acceleration. Betalningsmedlen ställde nu alldeles att lämna prisförloppet bakom sig, och det framgår tydligt, att det ekonomiska livets hela prägel hade ändrats. Sedelcirkulationens ändrade förlopp i förhållande till prisutvecklingen kan därför bli utgångspunkt för fortsatta studier.

Side 76

Medan det som nu har visats ju endast gäller bakgrunden, kan det vara av intresse att också följa förloppet på ett område av näringslivet i trångre mening, och den sida därav som nämligen naturligt kommer i förståelse är utrikeshandeln. Den ger nämligen samlat uttryck för en mängd olika sidor i ett lands näringslivs materiella försörjning; det är svårt att finna någon annan del av tillståndet och förloppet som i sig förenar så många sidor av det ekonomiska samhällslivet. Samtidigt måste man emellertid på det klara med utrikeshandelns begränsning ur denna synpunkt, liksom med den fara för felsyn som en överdriven betoning dess innebörd kan medföra. Ty utrikeshandeln är långt ifrån att tillhandahålla en enhetlig måttstock på alla sidor av näringslivet ännu längre från att ge alla sidorna samma proportioner de har i samhället som helhet. Den lämpar sig därför särskilt väl som utgångspunkt men kan ej täcka hela fältet.

I ett annat hänseende leder utrikeshandeln som mätare på förloppet av svaghet som utgör baksidan av dess stora användbarhet för nämligen att ur ekonomisk synpunkt som helhet knappast uttryckas i annat än värdesiffror. Det är just genom att på detta sätt framtråda i penningform som handelen

formår sammanfatta en mängd element som ej kan mätas med kvantitativt enhetliga mått. Men just därigenom blir en mätning av utrikeshandeln utsatt för alla de svårigheter som uttryck i penningformskapar. Kan förmodligen icke på något sätt fullt övervinnas på denna punkt, därför att den ligger i själva problemställningen. Det är nästan omöjligt att precisera innebörden av »storlek». Om det vore möjligt att finna ett konsekvent uttryck innebörden av »neutrala» pengar och mäta avvikelserna från sådana i det faktiska förloppet, så kunde man genom att utjämna dessa avvikelser komma fram till ett uttryck för handels storlek och förändringarna däri; men ingendera förutsättningen kan anses föreligga.

Side 77

Under dessa förhållanden får man nöja sig med ganska grova medel för att få någon foreställning om verkligheten. Den metod som i huvudsak - fastän ej utan

många avvikelser - lange kom till användning i den engelska importstatistiken bestod i fasta enhetsvärden varorna, s. k. official values; men systemet led alldeles oavsett sina rent statistiska brister av att innebära samma inbordes prisrelationer mellan alia berorda varor som under basperioden; och det är naturligtvis en i hög grad missvisande förutsättning, när man vill fastställa förloppet under ett till den grad dynamiskt år hundrade som det nittonde. För Sveriges del foreligger dessutom ens förarbeten för sådana beräkningar. Den lösning jag har valt är mycket enkel men kan därför ej heller anses motsvara högt ställda krav. Den består i att räkna om handelsstatistikens siffror med den allmänna prisindex. Metoden har åtminstone förtjänsten taga sikte på den punkt där en rensning av de observerade har att sätta in, nämligen där en missvisning uppstår genom själva prissystemets inverkan. En omräkning har alltså för Sveriges del skett med Åmarks prisindex, trots att den är mycket långt ifrån idealisk för ändamålet, genom att den ej tar hänsyn till andra än inhemska varor. Förklaringen har givits redan i det föregående: att ingen annan svensk prisindex står till förfogande för den långa period det gäller.

Det är de sålunda vunna resultaten som i det följande kallas »omräknade« tal, för Sveriges del efter omräkning med Åmarks

index och, i den mån jämförelser göres med England, för detta senare land med Sauerbecks index. För Sveriges del skall jag emellertid också beräkningarna på grundval av de »ursprungliga«, d. v. s. direkt ur handelsstatistiken tagna siffrorna.

Side 78

Den svenska handelsstatistiken stod efter tidens förhållanden högt i det adertonde århundradet, närmare bestämt 1738-18₁₃, för den tiden saknas ej uppgifter för något år. Av någon anledning emellertid systemet i stycken omedelbart därefter, och materialet före 1830 är så otillfredsställande, att det åtminstone ej på detta stadium forefaller möjligt att bygga på det. Det angivna har därför tagits till utgångspunkt; från och med 1830 började officiell handelsstatistik publiceras, samtidigt med att Sverige återgick till fast paritet i silver. Särskilt värdesiffrorna led visserligen länge av stora brister, men de kan svårigen nu rättas, och det är ej ofta som seriemagera_{ger} anledning till misstankar om allvarliga fel i fråga om totalsiffrorna, så osäker man är ofta måste vara i fråga om särskilda varugrupper.

Den första metodiska omläggningen genomfördes från och med år 1871. I enlighet med det system som nu kommer till användning i fiesta länder övergick man då till att beräkna alia varors värden i svensk hamn, medan varor på inhemska fartyg dess förinnan hade i utländsk hamn och endast varor med utländskafartyg det nu brukliga sättet, detta för att låra känna handels- (och sjofarts-)balansen. Det äldre värderingssättet ansågs förmodligen råta ha varit otillförlitligt på många punkter; och oavsett detta var omläggningen tydligen ågnad att räkna med högre värden i importen och lägre i exporten än enligt den äldre ordningen. Det är också sannolikt, att följden blev en rent statistisk forskjutning mellan import- och exportvärdena, utan i verkligheten; resultaten tyder på det. Även i övrigt är det svårt att av de publicerade siffrorna kunna sluta till någon ojämförbarhet mellan tiden före och tiden efter omläggningen, ty både import- och exportkurvor visade påfallande jämnt mellan 1868 och 1872. En ny omläggning trädde i kraft 1913, då värdeklaration avlost värdeuppskattning, men den förändringen verkade torde vara omöjligt att

avgora, eftersom världskriget nästan samtidigt ändrade verklig-

Side 79

heten i en utsträckning som alldeles dolde verkningarna av den statistiska omläggningen. I alia hänseelser är det följande grundat på siffrorna sådana de foreligger i den officiella statistiken.

Det gäller därvid uppgifterna för specialhandeln. Transithandeln och har varit av

så liten vikt för Sverige, att skillnaden mellan general- och specialhandel är oviktig. För England förhåller sig något annorlunda, men också vid jämförelser med detta land har specialhandeln lagts till grund.

Forstå uppgiften består i att finna ett uttryck för den totala kvantitativa förändringen under hela den långa period det gäller. Detta har skett på två olika vägar, dels genom att fråga, hur många gånger större utrikeshandeln nu är än den var under utgångsåret 1830, dels också genom att enligt formeln för sammansatt ränta fastställa den årliga tillväxtprocenten sedan samma utgångsår. I begge fallen har det räknats med fyra olika slutår, därför att växlingarna sedan det första världskriget låter resultatet utfalla mycket olika alk efter valet av slutpunkt för jämförelserna.

Den förå av de två metoderna har tillämpats i följande lilla tabell.

Period	Import		Export	
	Ursprungliga tal	Omräknade tal	Ursprungliga tal	Omräknade tal
1830-1914	43.5	29.8	38.6	26.4
1830-1939	149.6	85.0	94.4	53.6
1830-1945	65.0	24.1	87.9	32.7
1830-1950	365.4	121.1	285.5	94.5

Den svenska utrikeshandelns totala, relativa tillväxt sedan 1830. Slutårens siffror dividerade med begynnelsesårets.

Hur pass tillfällig den mycket starka tillväxten fram till 1950 kan visa sig vara är svårt att ännu säga. Däremot kan man redan nu se, att den motsatta ytterligheten, resultatet fram till 1945, beror på särskilda situationen vid slutet av det andra världskriget. Sannolikt är de två första jämförelserna de bästa uttrycken för

förloppet på lång sikt; skillnaden mellan dem visar, hur stark tillväxten sedan det första världskrigets utbrott har varit.

Side 80

Den senare av de två angivna metoderna redovisas på de fyra sista raderna av den följande, större tabellen. Redan av talen som sådana kan man se, att tillväxten har varit mycket avsevärd. Den

Period	Import		Export	
	Ursprungliga tal	Omräknade tal	Ursprungliga tal	Omräknade tal
1830-1850 (20 år)	+ 3.9	+ 3.6	+ 3.1	+ 2.7
1850-1855 (5 år)	+18.7	+11.8	+21.1	+14.0
1855-1858 (3 år)	-14.2	- 9.8	-17.6	-13.1
1858-1874 (16 år)	+11.1	+10.3	+ 9.0	+ 8.2
1874-1900 (26 år)	+ 2.2	+ 3.1	+ 1.9	+ 2.9
1900-1914 (14 år)	+ 2.2	+ 0.4	+ 5.0	+ 3.2
1914-1921 (7 år)	+ 8.2	- 1.5	+ 5.1	- 4.4
1921-1929 (8 år)	+ 4.5	+10.5	+ 6.5	+12.6
1929-1932 (3 år)	-15.7	- 5.0	-24.1	-12.8
1932-1939 (7 år)	+11.7	+ 7.4	+10.4	+ 6.1
1939-1945 (6 år)	-14.9	-23.3	- 1.2	- 8.6
1945-1950 (5 år)	+41.3	+38.1	+26.6	+23.7
1830-1914 (84 år)	+ 4.6	+ 4.1	+ 4.5	+ 4.0
1830-1939 (109 år)	+ 4.7	+ 4.2	+ 4.3	+ 3.7
1830-1945 (115 år)	+ 3.7	+ 2.8	+ 4.0	+ 3.1
1830-1950 (120 år)	+ 5.0	+ 4.1	+ 4.8	+ 3.9

Årlig ökning eller minskning i Sveriges utrikeshandel 1830-1950 efter konjunktur- (pris-) perioder, dels utan omräkning, dels efter omräkning med Åmarks prisindex, enligt formeln för sammansatt ränta.

på flere sätt av flere forskare konstaterade årliga tillväxtsiffran för världens stapelvaror, närmast dess råvaror, under den här behandladetiden varit 2 1/2 å 3 procent, och därvid har bortsetts från krigstidernas retarderande inverkan. Tabellen visar ju enligt de omräknade talen en tillväxt i den svenska utrikeshandeln, också med inräkning av krigsperioderna, med drygt fyra procent i importen och emot fyra procent i exporten; de icke omräknade

talen visar helt naturligt större tillväxt, eftersom ju prisnivån i Sverige har stigit. Det är alltså tydligt, att den svenska utrikeshandeln har betydligt starkare än världproduktionen av de viktigaste råvarorna.

Side 81

Det historiskt enastående i detta förlopp framträder starkast genom en jämförelse med det adertonde århundradet, som sannolikt präglades av svagare expansion än ännu tidigare århundraden snarast skulle man vilja antaga motsatsen. För tiden 1738-18₃ har man resultaten sammanförd i tredje boken av min Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa (1950), åskådligt illustrerade av de tillhörande diagrammen (xxvi-xxx), som ger handelsstatistikens resultat, liksom här ovan omräknade med Åmarks index. Det visar sig där, att talen visserligen fluktuerade våldsamt men att de icke visade någon som helst trend, d. v. s. att utrikeshandeln alldeles icke expanderade över den långa perioden som helhet. Först mot denna bakgrund framträder förloppet efter 1830 i sitt rätta ljus.

Emellertid vore det onskvärt att göra jämförelse med ett annat land, och det kan i huvudsak ske genom bearbetning av den engelska efter samma metoder som av den svenska. Finns det icke jämförbara tal för tiden före 1854 för mer än exporten; men W. Schlote har i *Probleme der Weltwirtschaft* Kiel publicerat en bok, känd *Entwicklung und Strukturwandlungen des englischen Aussenhandels von 1700 bis zur Gegenwart* (Jena 1938), där importsiffrorna har beräknats tillbaka till 18₁₀, och hans resultat synes kunna läggas till grund för denna del av jämförelsen. I enlighet med vad som redan har sagts, gäller det därvid också för Englands del specialhandeln, d. v. s. i exporten endast

inhemska varor.

Siffrorna ingår i efterföljande tabeli, och vad det nu galler år dess sista tre rader; tal som år jämförbara med de tidigare år ej nu tillgängliga för år 1950, och motsvarigheten till sista raden i de två föregående tabellerna har därför mast uteslutats. Som man finner, låg tillväxten i Englands både import och export enligt de här meddelade, omräknade talen i allmänhet mellan två och tre procent om året och icke under någon av de undersökta perioderna hgre

Side 82

Period	Import		Export	
	Sverige	England	Sverige	England
1830-1850 (20 år)	+ 3.6	+3.2	+ 2.7	+ 4.0
1850-1855 (5 år)	+11.8	+1.6	+14.0	+ 0.4
1855-1858 (3 år)	— 9.8	+8.4	—13.1	+10.5
1858-1874 (16 år)	+10.3	+4.4	+ 8.2	+ 3.9
1874-1900 (26 år)	+ 3.1	+2.5	+ 2.9	+ 2.0
1900-1914 (14 år)	+ 0.4	+1.2	+ 3.2	+ 1.9
1914-1921 (7 år)	— 1.5	—2.3	— 4.4	— 1.6
1921-1929 (8 år)	+10.5	+5.5	+12.6	+ 4.4
1929-1932 (3 år)	— 5.0	—6.4	—12.8	—11.5
1932-1939 (7 år)	+ 7.4	+0.9	+ 6.1	+ 0.2
1939-1945 (6 år)	—23.3	—5.8	— 8.6	—11.5
1830-1914 (84 år)	+ 4.1	+3.0	+ 4.0	+ 3.0
1830-1939 (109 år)	+ 4.2	+2.4	+ 3.7	+ 2.2
1830-1945 (115 år)	+ 2.8	+2.0	+ 3.1	+ 1.5

Årlig ökning eller minskning i Sveriges och Englands utrikeshandel 1830-1945 efter konjunktur- (pris-) perioder, med omräkning enligt Åmarks resp. Sauerbecks index, enligt formeln för sammansatt ränta.

dernahogrean det senare talet, d. v. s. motsvarade tamligen val de vanligen beräknade ökningarna för stapelvarornas produktion. Detta är endast naturligt, men det visar samtidigt hur stor skillnaden var tillväxten för Sverige. Eftersom England enligt vad förut visats har haft svagare prisstegring än Sverige, där det icke rent av har haft prisfall, ligger det i sakens natur, att skillnaden skulle varit ännu större vid en jämförelse mellan de här ej upptagna, ursprungliga talen; de står för Englands del lägre än de omräknade, medan de tvärtom är högre än de senare för Sverige.

Den starkare tillväxten i den svenska utrikeshandeln än i den engelska är alltså utpräglad. Innebörden av detta faktum kan emellertid icke avgoras enbart på grund av de nu meddelade talen. En huvudingrediens däri består såkert i att Sverige långt senare

än England har vuxit samman med den internationella hushållningen och förloppet så till vida innebär starkare ökad andel för det internationella bytet i Sveriges fall än i Englands under den nu undersökta perioden. Huruvida förloppet också rymmer starkare ökning av produktionen kan däremot ej sagas på detta stadium, och det skall ej undersökas i denna uppsats.

Side 83

Emellertid lider alia dessa beräkningar av den svaghet som följer av att det isolerade året 1830 utovar stort inflytande på resultaten och att statistikens brister i äldre tid kan forrycka bedomningen. de här avsedda ändamålen är dessutom jämförelse mellan delperioder mycket viktigare, och sådana erbjuder också möjlighet till korrigerings av de mycket allmänna tal som hittills har

diskuterats. Begge de två senast meddelade tabellernas huvuddel därför av siffror för delperioder, och jag övergår till diskussion därav, först för Sverige enbart, enligt den förrå av de två tabellerna. Jag följer närmast de omräknade talen.

Den starkaste tillväxten foreter rent siffermässigt den sista undersökta 1945/50. Detta erbjuder emellertid ej stort intresse, ty utom att perioden är helt kort, endast fem år, utgör stegringen i importen ej mer än kompensation för den enastående nedgången under det andra världskriget och har också i fråga om exporten åtminstone till stor del samma innebörd. Denna lilla delperiod därför här a sido.

Då återstår tre delperioder med särskilt stark tillväxt, nämligen 1850/55, 1858/74 och 1921/29. Den första av dessa perioder kommertydigen ej oväntat; den är ett uttryck för den stimulans som nya guldupptäckterna medförde i hela världens näringsliv; här har man alltså ett ganska markerat uttryck för guldproduktionens och prisstegringens positiva inverkan. Men den perioden varade ju endast fem år, och de två senare av de nämnda perioderna är därför de som främst tilldrar sig intresset. Den första, 1858/74, var den längsta, sexton år, och präglades som vi vet av ganska svag prisstegring. Åren 1857 och 1873 hade ju i Åmarks index exakt samma tal; mellan 1858 och 1874 forelåg visserligen en prisstegring, men den var ej större än $12\frac{1}{2}$ procent på sexton år, och talen är fullt jämförbara, eftersom begge åren

foljde omedelbart efter utpräglade hogkonjunktur- och krisår. Den starka tillväxten just då kan därför ej i någon väsentlig grad ha varit påverkad av ändringar i prisnivån, och man har att närmareundersöka, foreteelser som då framst gjorde sig gallande; möjligen man där finna det egentliga genombrottet för det moderna näringslivet i Sverige.

Side 84

Ur delvis samma och delvis andra synpunkter är också den tredje av de stora uppgångsperioderna, 1921/29, värd särskild uppmärksamhet. Medan den nyss behandlade uppgångsperioden, 1858/74, i alla fall foretedde en visserligen mycket måttlig prisstegring, det om 1920-talet, att det präglades av ett prisfall som var flerfaldiga gånger starkare än uppgången i det första fallet. Prisindex visar nämligen mellan 1921 och 1929 en nedgång med ej mindre än drygt en tredjedel, 36,2 procent, på åtta år. Denna period har vanligen och jag tror med rätta betecknats det sista försöket att återställa forkrigstidens hushållning; galide för Sveriges del också guldmynntfoten, som här infördes redan år 1924, tidigare än i något annat europeiskt land. Det är onekligen av intresse att konstatera de resultat som därvid uppnåddes under den korta tiden av åtta år. Icke mindre upplysande det att göra en jämförelse med den följande uppgångsperioden, här 1932/39. Denna har ofta framställts som helt annorlunda framgångsrik än den första, som den ungefär motsvarande längd. Våra siffror visar, att detta omdöme ej kan tillämpas utrikeshandeln, som då utvecklade sig väsentligt svagare, trots att det beträffande begge perioderna delvis var fråga om terhåmning mycket svar depression. Den angivna perioden under 1932/39, präglades av en mycket avsevärd prisstegring, enligt Åmarks index $33\frac{1}{2}$ procent på sju år. Man har alltså i detta fall möjlighet till jämförelse mellan verkningarna förlopp under två motsatta prisutvecklingstendenser. Säkertligen också 1920-talet i hög grad studium ur de här angivna synpunkterna, så mycket mer som den svenska utrikeshandelns gick för sig inom ramen för ett internationellt förlopp som var betydligt mindre utpräglat.

Delperioderna med negativ utveckling erbjuder ej stort intresse;

de var kortvariga, och deras karaktär ligger nästan i sakens natur. Två av dem, 1855/58 och 1929/32, bestämde av håftiga internationellakriser; en tredje sådan kris, nämligen det tidiga 1920-talets, kunde behandlas på samma sätt. De två övriga tillhörde de två världskrigen.

Side 85

Det framgår av denna genomgång, att de allmänna resultat som redovisas på tabellens fyra sista rader och som förut har diskuterats kan anses som verkan av särskilda förhållanden i början av den eller de långa perioderna, ty studiet av delperioder ger samma resultat av stark expansion.

Jämförelsen mellan det svenska och det engelska förloppet efter delperioder ger, liksom för Sverige enbart, likartade resultat med det som framgår vid jämförelser för hela den långa perioden under ett; men denna överensstämmelse är mindre enhetlig än i fråga om jämförelse på grundval av totalförloppet, och några olikheter kräver fortsatta undersökningar, som den också inbjuder till. Med ett enda undantag har ökningen varit starkare för Sverige än för England under alla delperioder då resultaten för Sveriges del var positiva. Denna skillnad till Sveriges favor var påfallande starkt markerad särskilt under tvådelperioder, nämligen dels 1850/55, då tillväxten för England egendomligt nog var ytterst obetydlig, dels 1932/39, då det samma var fallet; undantaget gällde enbart importen 1900/14 och var ej mycket markerat. Däremot förhåller sig annorlunda under delperioder då de svenska siffrorna var negativa. Mest påfallande var skillnaden 1855/58, då England hade nästan lika stark uppgång som Sverige hade nedgång; sammanhanget möjligen här fås att framträda genom jämförelse på grundval av annorlunda avgränsade delperioder. Den långt svagare för importen i fråga om England än för Sverige under det andra världskriget, gent emot det motsatta förloppet inom exporten, är av mindre intresse, ty det sammanhänge med rent krigsekonomiska förhållanden, sannolikt utan räckvidd för fredstider. Det allmänna intrycket är som sagt det samma som framträder i tabellens tre sista rader, för den långa perioden.

Liksom för de flesta här behandlade serier har också kurvor för den svenska utrikeshandeln inlagts på logaritmiska diagram, som ej

har kunnat finna plats här. Endast några få av de slutsatser som kan dragas därav skall här nämnas.

Side 86

Av de stora uppgångsperioderna föredrogs 1858/74 särskilt påfallande uppgång och jämn acceleration, så mycket mer anmärkningsvärda på grund av delperiodens relativt stora varaktighet. Det samma var fallet under den väsentligt kortare uppgångsperioden 1921/29. Däremot var den håftiga stegringen 1850/55 något mer hektisk; den hade sin största styrka mellan tre år, 1853-1855. Detta synes bekräfta, att de två förstnämnda delperioderna särskild uppmärksamhet.

Förhållandet mellan import och export vore givetvis i behov av ingående studium, men uppgiften försvåras av normerna för handelsstatistikens redan värdeuppgifter. Genom att importen enligt nuvarande redovisningssätt innefattar frakter men exporten icke gör det, ger statistiken normalt värdeoverskott för importen för alla länder under ett, vilket naturligtvis är en omöjlighet i verkligheten. Det äldre svenska systemet var ur denna synpunkt principiellt mycket bättre, men det led förmodligen av brister i tillämpningen som gör betydelsen av det principiella förträdet illusorisk. Ser man på de publicerade siffrorna, så visar det sig, att enligt de omräknade talen exportoverskott undantagslöst redovisas före 1850 men att förhållandet mellan import och export växlade fram till 1870, varefter importoverskott undantagslöst förekom ända fram till det första världskriget. Detta förlopp är alls icke osannolikt, eftersom kapitalimport till Sverige egentligen icke började före naturligtvis då med påföljd att driva upp importen till exporten. Men slutsatsen blir tvivelaktig när man finner att det definitiva omslaget inträffade samtidigt med statistikens omläggning till högre värdering av importen och lägre värdering av exporten än enligt den äldre metoden. Frågan måste därför tyvärr hållas öppen. Exportoverskottet under den äldre tiden blir osäkert av andra anledningar, dels smugglingens roll under det härskande prohibitivsystemet, dels värdeuppgifternas allmänna osäkerhet. Att långt senare

ett stort exportöverskott ågde rum under det första världskriget är otvivelaktigt, samtidigt med att förhållandena våxlade starkt från år till år. Under det andra

världskriget tycks däremot intet motsvarande ha förekommit. Emellertid skulle det leda alltför långt att fördjupa dessa problem.

Side 87

Det föregående år alltså endast första ansatsen till undersökningar kraver både längre tid och långt mer utrymme än här kan komma i fråga. Avsikten har endast varit att stimulera till fortsatta efter sådana linjer, som förefaller ha vissa möjligheter att bli fruktbringande.